

Η ΤΕΧΝΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

ΜΕΡΟΣ Α'. — Η ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΗ ΤΕΧΝΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'. — ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΒΥΖ. ΤΕΧΝΗΣ
ΕΠΙ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

(*Ἁγία Σοφία — Ραβέρνη*)

(*Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους*)

Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος εἶχεν ἐγείρει ἐπὶ τοῦ χώρου τοῦ Μεγάλου Ἱπποδρουμίου ναόν, εἰς τὴν Ὑπερτάτην τοῦ Θεοῦ Σοφίαν (καὶ οὐχὶ εἰς γυναῖκα τινὰ ἁγίαν). Ὁ ναὸς οὗτος καταστραφεῖς εἰς τινὰ ἐπανάστασιν τῷ 404, ἀνεκτίσθη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Α' τῷ 415 μ. Χ. Κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα ἐπυρπολήθη καὶ πάλιν (532) ἀνοικοδομήθη δὲ ἐξ ὑπαρχῆς ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ Ἰουστινιανός, ὑπῆρξε περίεργος φυσιογνωμία. Ἀπὸ φύσεως οὐδὲν εἶχε πλεονέκτημα πρὸς μεγαλοουρίαν καὶ ὅμως ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας του πολὺ καὶ μεγάλα συνετελέσθησαν γεγονότα. Ἐκτὸς τῶν πολεμικῶν ἔργων, καὶ ἐν τῇ τέχνῃ πρωτηγώνιστήσαν. Ἡγεῖρος μνημεῖα πολλὰ καὶ λαμπρά, πρὸς διακόσμησιν τῶν πόλεων. Ἀλλὰ τὸ περικαλλέστερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον εἶνε ἀναμφιβόλως ἡ Ἁγία Σοφία, ἣν διειροπόλησε νὰ ὑπερβῇ κατὰ τὸ μέγα λείον ὅλα τὰ γνωστὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς του τεμένη καὶ αὐτὸν ἀκόμη τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος.

Τὸ σχέδιον καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνέθηκεν εἰς δύο περιφρονεῖς ἀρχιτέκτονας, Ἀνθέμιον τὸν Τραλλιανόν, οὕτινος ὅλη ἡ οἰκογένεια ἦτο ἐπιφανῆς καὶ τὸν Ἰσίδωρον τὸν Μιλήσιον, ἀμροτερους ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας καταγομένους, καὶ οὗτοι κατήρτισαν ναὸν ὄντως θαυμάσιον ὑπὸ ἀρχιτεκτονικὴν ἔποψιν.

Ὁ ναὸς ἐκτίσθη εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ἐνθα καὶ ὁ παλαιός, ἀλλ' ἐν εὐρύτερῳ χώρῳ, δι' ὃν μεγάλα ἀπητήθησαν ἀποζημιώσεις ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν.

Δέκα χιλιάδες ἐργάται εἰς λόχους ἐξ ἑκατὸν ἀνδρῶν ἕκαστος, εἰργάσθησαν εἰς τὴν οἰκοδομήν. Διὰ νὰ προφθάσουν δέ, δὲν ἐδίστασαν νὰ λάθωσι καὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων μνημείων ἀκόμη ὕλικόν. Ὁ

Ἰουστινιανὸς ἐπεδείξατο μέγα ἐνδιαφέρον· ἔγραψε ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο εἰς τοὺς διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν. Καὶ τῷ ἐπεμψαν ἐκ τῆς Ἐρέσου ὀκτώ στήλας χρώματος πρασίνου, ἐξ Αἰγύπτου λίθου στήλας ἐκ γρανίτου καὶ πορφυροῦ λίθου κλπ. Ἡ διαφορά αὕτη τῶν ὕλικῶν, παντοίων χρωμάτων, ἀλλὰ λίαν καλαισθήτως ἡρμοσμένων, ἐξῆρε τὸ σύνολον τῆς τέχνης καὶ συνεδούσθη ἐπιτυχῶς μὲ τὸν πλοῦτον τῆς διακοσμῆσεως.

Εἰκοσι ἔτη ἐχειράσθησαν διὰ νὰ ἀνοικοδομηθῇ ὁ θαυμάσιος οὗτος ναός, ἐδαπανήθησαν δέ, μετὰ τῆς ἐσωτερικῆς καλλωπίσεως 324,000,000 δρ.

Τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ ἐγένοντο τῷ 537, ἐν μεγάλῃ πομπῇ.

Ἰδοῦ ἐν γενικῷ σχεδίῳ ὅποιον ἦτο τὸ οἰκοδόμημα.

Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὴν ἀνατολικὴν ἀψίδα, τὸ τέμενος περιελήφθη ἐν τετραγώνῳ ἐδάφει μέτρων 77 πρὸς 76 μ. καὶ 70 ἑκατοστά.

Δὲν ἦτο ὀγλ. ἐπίμηκες τετράγωνον ἀπολήγον εἰς ἀψίδα, ὡς ὅλαι αἱ προηγουμένως κτισθεῖσαι ἐκκλησίαι, ἀλλὰ σταυροειδὲς οἰκοδόμημα κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν διάταξιν, ἔκτοτε δὲ αἱ πλεῖστοι χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι οὕτως οἰκοδομοῦνται, ὡς λ. χ. ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἡ ἐν Τραπεζοῦντι, ἡ ἐν Κιέβῳ τῆς Ρωσσίας. Ἐννοῖαν τινὰ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγ. Σοφίας ἐν Ἀθήναις παρέχει ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Νικοδήμου.

Διὰ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγ. Σοφίας, τοῦ νεωτέρου, νέος παρήχθη τύπος ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ. Οἱ ἀρχιτέκτονες ἐνεπνεύσθησαν βεβαίως ἐκ τῆς ἀρχαίας τέχνης, μὲ τὴν διαφορὰν τοῦ θόλου, ὅστις εἶνε νεωτέρα προσθήκη. «Φῶς, ἐλαφρότης καὶ ἀρμονία» ὡς λέγει καὶ ὁ ἱστορικὸς Παπαρρηγόπουλος εἶνε τὰ ὑπέροχα χαρακτηριστικὰ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἥτις εἶνε τὸ ὑπατον καλλιτέχνημα τοῦ Χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Πρὸ τοῦ τεμένου ἦτο τὸ αἶθριον (atrium) ¹⁾ καὶ διπλοῦς νάρθηξ. Ὁ δεῦτερος νάρθηξ συνεκινῶναι δι' ἐννέα θυρῶν μετὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ.

Ἄμα εἰσῆρχετό τις ἐν τῷ ναῷ εἶχεν ἐνώπιόν του πάραυτα τὸ σύνολον τοῦ οἰκοδομήματος, ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ ἀρμονίᾳ τῶν εὐθειῶν γραμμῶν καὶ τῶν ἐν ἐνότῃ ἐξόχῳ θύλων. Ἐν τῷ κέντρῳ

1) Ἀλλή κυκλωμένη ἐσωτερικῶς ὑπὸ στοῶν.

Ἡ Ἁγία Σοφία ὡς ἔχει νῦν.

Νίνα Κρασοῦ

Ἐλένη Κρεζή

Ἐκατερίνη Ζλατάνου

Μαρία Σακορράφου

(Φωτογρ. Βέριγκερ)

Ἀθανασία Φιλαδελφῆως

Νίνα Κρασοῦ

ύψοῦτο ὁ θόλος, διαμέτρου 35 μέτρων, στηριζόμενος ἐπὶ τεσσάρων τόξων τῆς αὐτῆς διαμέτρου. Τὰ δύο τόξα ἐστηρίζοντο ἐπὶ δύο ἡμιθόλων, τὰ δ' ἑτέρα δύο ἐκλείοντο ὑπὸ τῶν τειχῶν, ἅτινα ὑπεστήριζον στυλοβάται.

Τὸ πλεόν ἀξιοθαύμαστον τοῦ ναοῦ ὑπὸ τεχνικὴν ἔποψιν ἦτο ἀναμφιβόλως ὁ θόλος, ὃν διὰ πολλῶν μέσων ἠθέλησαν ν' ἀσφαλίσωσιν οἱ ἀρχιτέκτονες. Μεθ' ὅλας ὅμως τὰς προφυλάξεις καὶ τὰ ἐπιστηρίγματα ὁ θόλος τῆς Ἁγίας Σοφίας ἀντέσχε μὲν κατὰ τὸ ἔτος 553 εἰς σεισμόν διαρκέσαντα κατὰ διαλείμματα τεσσαράκοντα ὅλας ἡμέρας, ἀλλὰ κατὰ τὸ 557 νέος σεισμός, ὅστις ἀνέτρεψε μέρος τῆς πόλεως, τὸν ἐκλόνησε τόσο, ὥστε κατεθρυμματίσθη εὐθὺς μετ' ὀλίγον, τῷ 558. Οἱ πρῶτοι ἀρχιτέκτονες τοῦ ναοῦ εἶχον ἤδη ἀποθάνῃ. Ἄλλ' ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰσιδώρου τοῦ Μιλησίου, Ἰσιδώρος ὁ νεώτερος, ἐτόλμησε ν' ἀναλάβῃ τὴν ἐποικοδόμησιν τοῦ θόλου, εἰς ὕψος μάλιστα ἀκόμη μεγαλειότερον. Ἄλλ' ἀντὶ νὰ μεταχειρισθῇ τὴν σφαιρικὴν μορφήν τοῦ θόλου, ἀνύψωσε τὸν θόλον ἐπὶ τυμπανοειδοῦς φράγματος διαπερωμένου διὰ εἴκοσι τεσσάρων θυρίδων καὶ τῷ ἔδωσε τύπον ἑλλειπτικόν, τοῦθ' ὅπερ ἐξαιρεῖ τὴν μεγαλοπρεπεῖ ἑντύπωσιν, ἣτις πλήττει τὸν ἐν μέσῳ τοῦ τεμένου· ἰστάμενον ἐπισκέπτῃν.

Ἡ ἐσωτερικὴ διακόσμησις τοῦ ναοῦ ἦτο τι ἔξοχον. Πολυτέλεια πρωτοφανῆς καὶ ἀνήκουστος. Ὁ χρυσὸς καὶ οἱ πολυτίμητοι λίθοι ἀνεμιγνύοντο μὲ τὰ ὠραιότερα μάρμαρα. Μόνος ὁ ἄμβων ἐστοίχισεν ὅλας τὰς ἐτησίας προσόδους τῆς Αἰγύπτου, ἣτις ἦτο μία ἀπὸ τὰς πλουσιωτέρας ἐπαρχίας τῆς Αὐτοκρατορίας. Τὰ μωσαϊκὰ ἠφθόβουν. Παντοῦ ἦσαν σκορπισμένα. Χρυσὸς καὶ ἀδάμαντες καὶ μαργαρίται. Ἐξ χιλιάδες κανδήλαι ἐπίχρυστοι, αἵτινες ἀνῆπτοντο κατὰ τὰς ἐορτάς, ἐφώτιζον τὸν ἐξ ἀργύρου διάκοσμον τοῦ θυσιαστηρίου καὶ ἠκτινοβόλοι ὑπὸ τὸ φῶς των τὸ ἱερόν ὁ βωμὸς ὁ ἐκ χρυσοῦ ὅλος ἀμιγροῦς καὶ πολυτίμων παντοίων λίθων σαπφείρων καὶ ρουβίνων ἀστράπτων ὑπὸ τὸν θόλον, τὸν ὑπὸ τεσσάρων στηλῶν ἐξ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ βασταζόμενον καὶ ἐφάνετο ὡς νὰ ἀντενακλάτο ἡ λάμψις εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν μεγάλων ἐκ μωσαϊκοῦ εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τῶν ἀγγέλων, τῶν Ἀποστόλων, τῶν προφητῶν, τῶν ἀκοιμητῶν αὐτῶν φρουρῶν καὶ συντρόφων τοῦ ἱεροῦ τεμένου.

Ἡ πολυτέλεια αὕτη, ἡ μεγαλοπρέπεια, ἐξηφανίσθησαν ἀργότερα. Ἀλλὰ μεθ' ὅλας τῶν εἰκονομάχων τὰς ἐπιθέσεις κατὰ τῶν εἰκόνων, μὲ ὅλας τὰς καταστροφὰς ἃς ἐπήνεγκον οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες ἐκάλυψαν μὲ ἄσβεστον τὰς ἀνθρωπίνους μορφὰς ἃς ὁ ἀγαθὸς Μουσουλμάνος δὲν ἠδύνατο ν' ἀνεχθῇ ὑπαρχούσας εἰς ναὸν ἰδικόν του πλεόν, τὸ σύνολον τοῦ θεάματος παραμένει ἀκόμη ἀσύγκριτον καὶ τὸ βλέμμα ἀναζητεῖ εἰς τὸν μυχόν

τοῦ Ἱεροῦ, ὑπὸ τὸ ἀσβεστώδες κόνιαμα ὕπερ ἀποκρύπτει τὰς γραμμὰς—αἵτινες συγκεχυμένοι, σάζονται ὅμως ἀκόμη—κολοσσιαίας εἰκόνας, τὸ ὁμοίωμα τῆς Ἁγίας Σοφίας, τὸ ὅποσον θαρρεῖ τις ὅτι ἀκόμη πλανᾶται ἐκεῖ, ὑπὸ τὸν πέπλον τὸν ἡμιδιαφανῆ, ἂν καὶ ἄλλης, ξένης, λατρείας τελοῦνται τελεταί.

Ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ ναοῦ ἔτι μᾶλλον ἠλολιώθη, ὅχι τόσο ἕνεκα τῶν ἐγεσθέντων τεσσάρων μινωρέδων εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας, ὅσον ὑπὸ τῶν παρασίτων οἰκοδομημάτων ἅτινα ὠκοδομήθησαν περὶ τοῦ ναοῦ εἰς τρόπον ἀποπνικτικόν· διότι οἱ Ὀθωμανοὶ ἀνῆγειραν τάφους, σχολὰς, ἐργαστήρια καὶ καπηλεῖα ἀκόμη, ἀσχημίζοντα τὸν ναόν· τὸν ἀπεγύμνωσαν, οὕτως εἶπεῖν, τοῦ ἐξωτερικοῦ μεγαλείου, ὡς συνέθη καὶ εἰς τόσα ἄλλα μνημεῖα τῆς χριστιανικῆς τέχνης ἅτινα κατέλαθον οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως. Ἐν τούτοις ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐξακολουθεῖ νὰ εἶνε ὁ Παρθενῶν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, τὸ σεμνότερον ἀμιούργημα ὅπερ αὕτη παρήγαγε κατὰ τοὺς Μέσους χρόνους.

* *

Χωρὶς νὰ εἰσδύσωμεν εἰς τὴν Ἀνατολήν, εὐορίσκομεν μνημεῖα τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, λίαν ἐνδιαφέροντα καὶ ἀρετῆς ἀξίας, ἐν Ραβέννῃ. Ὁ αὐτοκράτωρ Ὀνώριος μετέφερε τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ τῷ 402. Ἐκυριεύθη ἡ πόλις ὑπὸ τῶν Γότθων βασιλέων, οἵτινες καὶ ἰδίᾳ ὁ Θεοδοῦριχος, ἐκαλλώπισαν αὐτήν. Ἡ Ραβέννη κυρίως, ἀφ' ὅτου ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν ἀνέκτησεν ἀπὸ τοῦ βαρβάρου (552) κατέστη τὸ κέντρον τῆς καλλιτεχνικῆς τότε κινήσεως, καταστάσα ἅμα διαμονὴ συνήθης τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἀπὸ τοῦ 8ου δὲ μέχρι τοῦ 8ου αἰῶνος ἡ τέχνη ἤκμασε ὑπὸ δύο διακεκριμέναις μορφῆς, ἀλλὰ πάντοτε ἐν ἀξιοσημειώτῳ ἀρμονίᾳ. Ἡ Ραβέννη κατάρθρωσε νὰ συνδυάσῃ τὸ Λατινικὸν ὕψος τῆς τέχνης μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ· ἀλλ' ἐπεκράτησεν ὁ δευτερός τύπος. Οἱ κίονες δὲν ὁμοιάζουν μὲ τοὺς τῶν ἀρχαίων ναῶν τῆς Ρώμης. Τὰ ἐκ πλίνθων κωδωνοστάσια ἅτινα ἀκολουθοῦσι τὴν βασιλικὴν τῶν Λατίνων, ἐν Ραβέννῃ εἶνε ἐν γένει κυκλικὰ, ἐνῶ ἐν Ρώμῃ εἶνε τετράγωνα καὶ ἄλλεπάλληλα. Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀγάθωνος μᾶς ἐπαναφέρει εἰς τὸν 8ον αἰῶνα, ὅπως καὶ ὁ «Ἁγιος Φραγκίσκος»· ἀλλ' ἀργότερα (752) ἔχασε τὴν δόξαν τῆς καὶ τὴν ἰσχὺν τῆς καὶ σήμερον ἡ Ραβέννη εἶνε εἶδος Πομπηίας τοῦ ΣΤ' αἰῶνος. Ὅπως ἡ Πομπηία, τὸ Τολέδον, ἡ Αθινιόν, ἡ Σιέννη, παραμένει καὶ ἡ Ραβέννη ὡς μία ἀνάμνησις μιᾶς μεγάλης ἐποχῆς, πολιτισμοῦ παρωχημένου.

(Ἐπεταί συνέχεια)

